

Kattava synteesi taudeista ja niiden parantajista osana historiaa

Heikki S Vuorinen:
Taudit, parantajat ja parannettavat.
 Vastapaino, Tampere 2010,
 376 s.

Taudit ovat aina olleet keskeinen osa ihmisen elämää, ja halu löytää niille parannuskeino osa ihmisen ajattelua. Lääketieteellisen historian dosentti Heikki S Vuorisen uusin teos asettaa tehtäväkseen luoda synteessin taudeista, niiden parantajista ja potilaista sekä ihmiskunnan historian tärkeänä osana että sen muovaajana. Tavoite on siis poikkeuksellisen kunnianhimoinen yhdelle kirjalle ja asettamastaan haasteesta se myös selviää erinomaisella tavalla.

Teos lähtee liikkeelle nykyihmistä edeltäneistä homidilajeista, jolloin syntyi biologinen pohja sairaiden hoidolle. Huolenpito sairasta on ilmeisesti aina ollut osa ihmisen lajityypillistä käyttäytymistä ja parantajat, kuten poppamiehet ja shamaanit, ensimmäisiä tiettyyn tehtävään erikoistuneita ihmisiä.

Siirtyminen maanviljelykseen muutti ratkaisevasti niin tautikirjoja kuin suhtautumista sairauksiin. Vammojen ja saaliseläimistä tarttuvien tautien lisäksi ihmisen vitsaukseksi tulivat kotieläimistä lähtöisin olevat sairaudet, joista monet levisivät ajoittaisina epidemioina tiiviissä ihmisyhteisöissä. Samalla yhä useammalle ihmiselle tuli mahdollisuus jättäytyä pois ruoan välittö-

mästä tuotannosta ja jotkin heistä keskittyivät pohtimaan keinoja parantaa sairauksia.

Varsinkin Egypti tuli antiikin maailmassa tunnetuksi lääkäreistään, vaikka myös Mesopotamiassa on ollut vaikutusta myöhempään kreikkalaisen lääketieteen kehittämiseen. Egyptistä onkin säilynyt lukuisia papyruksia, joissa kuvataan tauteja ja niiden hoitoa. Monet näistä ovat maagisia, mutta osa kuvastaa melko kehittyntä anatomian ymmärrystä ja varsinkin vammojen hoidossa egyptiläiset lääkärit pystyivät todennäköisesti auttamaan potilaitaan.

Keskeisimmän aseman kirjassa saa kuitenkin antiikin Kreikan lääketiede, jonka vaikutus jatkuikin Euroopassa peräti 2500 vuoden ajan. Vaikka vammojen hoidosta ja lääkäreistä on mainintoja jo liliaassa, 400 luvulla eaa. lääketiede alkoi yhä vahvemmin erkaantua uskonnosta ja lääkärin asema ammattina vahvistua. Tältä ajalta ovat peräisin ensimmäiset hippokraattiset käsikirjoitukset, joissa hahmoteltiin filosofista perustaa sairauksille ja niiden hoidolle. Samaan kehitykseen liittyi myös lääkärin etiikan korostaminen, joka lisäsi potilaiden luottamusta ja lääkäreiden arvostusta yhteiskunnassa.

Vaikka leimallinen piirre varhaisessa kreikkalaisessa lääketieteessä onkin rationaalisten syiden etsiminen taudeille, ei lääketieteen ja uskonnollisen parantamisen välillä vallinnut kilpailua. Pikemminkin voi puhua yhteistyöstä, kun lääkärin saattoivat ohjata toivoton mana pitämiään potilaita Asklepioksen pappien hoiviin. Lääketiede liittyi myös vahvasti aikansa filosofiaan ja laajempaan maailmankatsomukseen. Kiinnostava ajatus on että prognoosin tärkeyden korosta-

misella ei ollut pelkästään tarkoitus suojata lääkärin arvovaltaa hoitokeinojen ollessa monessa tapauksessa vähäisiä, vaan se liittyi myös laajemmin antiikin ajan ihmisten kiinnostukseen tulevaisuuden enustamista kohtaan.

Antiikin lääketiede jatkui katkeamatta hellenistisellä ajalla ja sitä kehitettiin varsinkin Aleksandriasessa, jossa ruumiinavausten yleistymisen lisäksi tietoa anatomiaa. Varsinaisen huippunsa antiikin lääketiede koki kuitenkin Rooman valtakunnan aikana, jolloin eli antiikin tunnetuin lääkäri Galenos. Hänen arvovaltansa säilyi koko keskiajan lääketieteen auktoriteettina. Kuitenkin kreikka säilytti hegemoniansa lääketieteen kielenä aina myöhäsianttiin saakka.

Rooman valtakunnan aika oli myös yhteiskunnallisen kehityksen kannalta tärkeää aikaa ja esimerkiksi kaupunkien vesihuoltoon kiinnitettiin paljon huomiota. Samalla parantuneet meriyhteydet mahdollistivat paitsi ihmisten ja tavaroiden myös epidemioiden yhä nopeamman liikkumisen.

Länsi-Rooman tuhoutuessa germaanisten heimojen hyökkäykseen, antiikin lääketiede säilyi Byssantissa ja erityisesti arabimaissa, josta se levisi varsinkin renessanssin myötä takaisin Länsi-Eurooppaan. Kuitenkin jo keskiajalla lääketiede tuli osaksi uusia yliopistoja, mikä vahvisti akateemisen tiedon merkitystä lääkärin arvovallan takaajana. Akateemisen koulutuksen saanut lääkäri onkin säilyttänyt asemansa tärkeänä hahmona aina nykyaikaan saakka ja vain virtsapullo on kvaalisissa esityksissä saanut vaihtua stetoskooppiin ja valkoiseen takkiin oppineisuuden tunnusmerkkinä.

Keskiaika ja renessanssi olivat sairastavuuden kannalta synkkää

aikaa Euroopassa ja yhä uudet tautepidemiat hävittivät väestöä. Kun uhkaan ei löytynyt vastausta lääketieteestä, sitä haettiin paitsi uskonnosta myös löytämällä syytä tauteihin niin lepraan sairastavista kuin juutalaisista. Euroopan kokeemat epidemiat jäivät kuitenkin vähäisiksi verrattuna Amerikan alkuperäisasukkaita kohdanneeseen tuhoon kun eurooppalaiset ensimmäisen kerran saapuivat mantereelle tauteineen.

Valistuksen aika 1700-luvulla merkitsi antiikin auktoriteettien horjumista ja lopulta 1800-luvun biolääketieteelliset löydökset pyyhkäisivät lopullisesti pois antiikin perinnön lääketieteessä. Samalla lääkäreiden keinot hoitaa tauteja lisääntyivät ratkaisevasti, mikä johdatti lääkärikunnan lopulliseen ammattillistumiseen. Parantuneet hoitokeinot näkyivät myös kansanterveydessä ja esimerkiksi rokonistutuksilla saatiin isorokkoepidemiaita hillittyä jo 1700-luvun lopulta saakka kunnes 1970-luvulla tauti lopullisesti hävitettiin.

Teos päättyy pohdintoihin sairauksien merkityksestä tulevaisuudessa. Pääpainon käsittelyssä saa ympäristön muuttumiseen liittyvät uhat, mikä sopii hyvin teoksen laajoja kehityskaaria etsivälle lähestymistavalle. Tulevaisuus tulee osoittamaan, jäävätkö lihavuus ja muut ns. hyvinvointisairaudet kuriositeiteiksi ihmiskunnan historiassa, jota niukkuus ja puute ovat pääosin leimanneet.

Teoksen läpäisee kirjoittajan

syvälinen asiantuntemus niin historiasta kuin lääketieteestä. Monen taudin kohdalla sen vaiheita ihmisen epämiellyttävänä kumppanina seurataankin vuosituhansien taakse. Käsittely on myös tasapainoista ja uskottavin selitys monille historiallisille tapahtumille voidaan löytää vertailemalla lääketieteellistä ja kulttuurihistoriallista tietoa.

Hyvänä esimerkkinä toimii pohdinta faarao Ekhnatonin patsaiden nykyihmisen silmissä oudoista feministisistä piirteistä. Lääketieteen historioitsijat ovat yrittäneet yhdistää ne moniin oireyhtymiin, kun luontevin selitys lienee puhtaasti valtapoliittinen halu esittää faarao samanaikaisesti sekä alamaistensa isänä että äitinä. Rooman valtakunnan ajan kuvaaminen puolestaan osoittaa aiheen suvereenia hallintaa ja kirjassa liikutaan vaittomasti roomalaisten käymälöiden vesihuollosta filosofisiin oppirakennelmiin.

Heti teoksen alussa tuodaan esille myös tehdyt rajaukset. Käsittely keskittyy Eurooppaan ja muita maanosia käsitellään vain, jos ne liittyvät suoraan Euroopan historiaan kuten arabit antiikin sivistyksen välittäjinä tai Amerikan intiaanit eurooppalaisten tautien uhreina. Tämä rajaus on pääosin hyvin perusteltu. Kuitenkin biolääketieteen kohdalla lukija olisi jäänyt kaipaamaan mainintaa, että lääketieteellistä tutkimusta tehtiin toki muuallakin kuin Euroopassa, erityisesti Yhdysvalloissa, mutta myös monessa muussa maassa.

Erityistä kiitosta tälle kuten saman tekijän aikaisemmillekin kirjoille on annettava lukijaystävällisyydestä, joka on poikkeuksellista tieteellisille kirjoille. Kartat ja taulukot auttavat lukijaa asettamaan tapahtumat niin oikeaan maantieteelliseen kuin ajalliseen yhteyteen. Kutakin lukua myös edeltää lyhyt tiivistelmä keskeisimmistä käsiteltävistä asioista, joka auttaa lukujen hahmottamista erityisesti silloin kun luvun tietomäärä uhkaa käydä ylivoimaiseksi. Hakemistoja on peräti kolme. Asiasanan lisäksi tietoa on mahdollista hakea myös henkilön ja paikan perusteella. Varsinkin lukijan, jolla ei ole lääketieteellistä taustaa, ei kannata myöskään sivuuttaa viitteitä, jotka pitävät sisällään lyhyitä selostuksia monista taudeista ja muista lääketieteellisistä termeistä.

Päällimmäiseksi kirjasta jää mieleen sen erinomainen kirjoitus-tyyli. Vaikka kirjan luvut kattavat pitkiä ajanjaksoja ja pitävät sisällään valtavan määrän tietoa, se pitää otteessaan samalla tavalla kuin hyvä romaani. Kirjaa voikin luonnehtia viimeisimpään tietoon ja tarkkoihin faktoihin perustuvana kertomuksena taudeista ja niiden parantajista ihmiskunnan historian aamuhämäristä tulevaisuuteen, jollaisen pystyy kertomaan vain alansa suvereenisti hallitseva asiantuntija.

KARRI SILVENTOINEN
FT, dosentti
Helsingin yliopisto
Sosiaalitieteiden laitos